

Oponentský posudek disertační práce Kateřiny Smyčkové *Vytváření písňového kánonu v rukopisných kancionálech 17. a 18. století*

Disertační práce Kateřiny Smyčkové je pozoruhodná v mnoha ohledech. V první řadě volbou materiálu, na němž je postavena – až relativně donedávna byly totiž rukopisné památky raného novověku nejen u nás a nejen v literárněhistorických studiích v zásadě opomíjeny a naprostá většina výzkumu se soustředila na texty vydané tiskem. V pozadí tohoto přístupu nestála jen horší dostupnost rukopisných textů, daná zvýšenými nároky na paleografickou průpravu badatele i faktem, že u nich nelze počítat s existencí většího počtu identických kopií, ale zejména rozšířená představa o jejich převažující soukromé povaze a zejména sekundárním statutu ve vztahu k produkci tištěné – nebylo neobvyklé mluvit o nich prostě jako o „opisech“, tedy trpných kopiích tisků, aniž by ovšem tento předpoklad byl podrobněji prověřován a verifikován. Je tedy velkou zásluhou Kateřiny Smyčkové, že se nedala odradit ani náročností práce s rukopisným materiálem, ani touto léta zažitou skepsí, a rozhodla se věnovat raněnovověkým rukopisným kancionálům svůj disertační projekt.

Není samozřejmě pravda, že by se při svém výzkumu neměla vůbec o co opřít. Studia zabývající se rukopisnou produkcí po vynálezu knihtisku nejsou v posledních desetiletích v euroamerickém prostoru ojedinělá, byť se původně zabývala spíše texty 16. století, zejména těmi výtvarně nebo obsahově exkluzivními a v mnoha ohledech navazujícími na starší produkci středověkou, a až postupně se jejich zájem přesouval k produkci novější a lidovější. V současnosti tedy existují jak uznávaní „klasici“ tohoto oboru zkoumání, tak odborné časopisy či konference problematice raněnovověkých rukopisů věnované; rukopisná studia jsou navíc čím dál samozřejměji považována i za integrální součást jiného oboru, majícího dnes už více než padesátiletou tradici, totiž dějin knihy. I tento obor, vzniklý vzájemným plodným ovlivňováním několika starších tradic zejména francouzsko- a anglickojazyčných, se totiž i přes svůj obecně znějící název původně soustřeďoval téměř výhradně na knihy tištěné – frankofonní dějiny knihy byly původně definovány jako „l'histoire du livre imprimé“ a anglofonní tradice díky svým kořenům v analytické bibliografii na tom byla podobně – v posledních letech je však v podstatě všeobecně přijímáno stanovisko, že knihu je třeba definovat spíše funkčně než technologicky, a rukopisné knihy a jejich vztahy ke knihám tištěným jsou tedy považovány za legitimní předmět zkoumání tohoto oboru.

Právě řečené ale zároveň ukazuje i na originalitu přístupu Kateřiny Smyčkové. Byť se totiž dějiny knihy považují za obor metodologicky pluralitní, tradičně v něm převládají přístupy historicko-sociologizující, všímající si zejména sociálního pozadí procesů spojených se vznikem, výrobou, cirkulací a recepcí knihy a jejich místa v celkovém hospodářském a kulturním životě daného společenství. Ačkoli je autorka poučena o těchto zkoumáních a ve své disertaci s nimi pracuje, vydala se při svém výzkumu poněkud jinou cestou a rozhodla se

jej metodologicky zasadit primárně do kontextu literární vědy, tedy ptát se, jaké přínosy může mít zkoumání rukopisů jak pro poznání dějin literatury daného období, konkrétně dějin české duchovní písně, tak pro obecnější úvahy o kánonu a subkánech, jejich povaze a fungování. Tento přístup považuji za velmi originální a nosný a zcela souznějící se současnými úvahami o vztahu média k předávaným obsahům a jejich fungování; v té souvislosti by myslím jen bylo přínosné obohatit metodologická východiska zkoumání i o vybrané přístupy mediálních studií, tak jak to např. nacházíme v současných německojazyčných pracích (srov. např. Ursula Rautenberg, ed., *Buchwissenschaft in Deutschland. Ein Handbuch*, De Gruyter Saur, 2010), které chápou *Buchwissenschaft* jako *Medienwissenschaft* a kladou si otázku, co přesně takovéto vymezení znamená.

Nejen teoretickými a koncepčními otázkami je ale disertace Kateřiny Smyčkové pozoruhodná. Je v ní uloženo také obrovské množství mravenčí heuristické práce, nejviditelněji ztělesněné v připojeném katalogu písní z vybraných kancionálů (mimochodem, bude začleněn do některé z existujících databází?). Odpovědi na otázky, které si klade, jsou tak podloženy pečlivým a originálním pramenným výzkumem dosud více méně neznámých textů (většina zkoumaného materiálu dosud buď nebyla popsána vůbec, nebo se jím zabývali před více než sto lety pouze badatelé zaměřeni spíše na lidové výtvarné umění či duchovní zpěv než na literární historii). Stojí tedy na pevných základech výborné znalosti materiálu a zároveň přesvědčivě dokazují, že pramenná základna pro zkoumání české literatury střední doby byla v minulosti neprávem zužována na tisky, ke škodě přesnosti naší představy o (nejen) o literární produkci a recepci této epochy, a že tento přístup je už nadále neudržitelný, zejména pokud je naším cílem poznání živého literárního provozu jednotlivých komunit, a nikoli více či méně úspěšných pokusů elit o jeho formování.

Zajímavých poznatků, které disertace přináší, a otázek, které otvírá, je mnoho, zmíním tedy jen velice výběrově některé z nich (pozoruhodnou vlastností předkládané disertace je ostatně fakt, že otázky a námítky, které čtenáře při její četbě napadají, jsou obvykle v několika málo následujících odstavcích autorkou reflektovány a zodpovězeny). Autorka například jako jednu z podstatných vlastností rukopisného tradování duchovních písní jmenuje to, že rukopisné kancionály byly více než tisky otevřeny následným úpravám a doplňování, s nímž písaři často předem počítali a ponechávali na ně v kancionálech volné místo. S tím samozřejmě nelze než souhlasit, přesvědčivých příkladů je mnoho, na druhou stranu je ale známo i nezanedbatelné množství tištěných raněnovověkých kancionálů, které podléhaly podobným pozdějším úpravám – byly do nich vevazovány listy s dalšími písněmi, k písním byly připisovány další sloky, k těm nenotovaným nápěvové odkazy apod. Naskýtá se otázka, jak s takovými památkami pracovat, zda je spíše považovat za součást tradice tištěné, nebo rukopisné, příp. nakolik má v tomto případě striktní oddělování obou tradic smysl.

Jedna z otázek, která by si zasloužila podrobnější prozkoumání, která však nutně leží mimo záběr této práce, je skutečnost, že česko- a německojazyčné raněnovověké rukopisné památky spojené s duchovním zpěvem se v mnoha ohledech podstatně liší, tedy alespoň ty pocházející z Čech (o moravské situaci bohužel nemám dostatečně přesný přehled). Mám na mysli to, že zejména u některých typů rukopisů se setkáváme s výraznou disproporcí: ačkoli jsou hojně dochovány rukopisné české funebrály, rorátníky či zpívané pašije, a to až hluboko do 19. století, jejich německojazyčné verze (na rozdíl od kancionálů) v podstatě neexistují. Zajímalo by mne, zda se autorka při svých výzkumech třeba i jen okrajově narazila na něco, co by mohlo tento rozdíl, překvapivý zejména u funebrálů, vysvětlit.

V předkládané práci bývají nejednou písaři zkoumaných kancionálů označováni za jejich „autory“, jindy spíše za „písaře“. V té souvislosti mě napadlo, jaké pojetí autorství je vlastně u těchto textů náležité, zda se nějak liší od toho obvyklého u textů tištěných – je např. z tohoto hlediska vztah Šteyera a jeho kancionálu zcela srovnatelný se vztahem Klabíka a jeho rukopisů, nebo bychom tam měli vidět nějaký rozdíl? A má vůbec smysl u rukopisných kancionálů mluvit o autorovi, příp. co to konkrétně znamená?

Zkoumané rukopisné kancionály jsou dále dokladem přetrvávání lidové „barokní“ zbožnosti hluboko do 19. století, poukazují na časový nesoulad mezi elitní a lidovou kulturou, resp. na omezený dosah elitních snah o ovlivňování lidové kultury. Zajímalo by mne, co z toho plyne pro dějiny české literatury této doby – mělo by toto zjištění být nějak podstatně reflektováno např. i v syntetických literárněhistorických příručkách, příp. jak?

Další originální rys předkládané disertace oproti dosavadním přístupům spatřuji v tom, jak důležité místo v úvahách o vztahu textů šířených rukopisem a tiskem přisuzuje tradování orálnímu. Není to samozřejmě myšlenka zcela nová, o větší blízkosti rukopisu k oralitě se obecně zmiňuje nemálo autorů, obvykle ovšem toto tvrzení nebývá dále propracováno a nebývají zkoumány jeho důsledky. Je zásluhou Kateřiny Smyčkové, že v celé práci neztrácí ze zřetele podstatný podíl orality na tradování duchovní písně a průběžně se jej snaží zohledňovat při svých úvahách. A to přesto, že zkoumání orální tradice časově vzdálených období je metodologicky velmi problematické, protože pramenně těžko doložitelné. Zajímalo by mne v této souvislosti, zda se autorka domnívá, že lze v rukopisech najít nějaké relativně nesporné stopy zápisu podle orální tradice spíše než podle písemných vzorů – zda lze např. s rozumnou mírou jistoty od sebe odlišit chyby vzniklé přehlédnutím při opisování a špatným porozuměním mluvenému či zpívanému podání (domnívám se např. že špatný přepis slova *rynský* jako *říšský*, s nímž jsem se setkala, lze nejlépe vysvětlit špatným pochopením rukopisné předlohy, tedy ani mluvené realizace, ani tisku, ale je otázka, zda takto zřetelných případů je dostatek na to, abychom z nich mohli činit obecnější závěry).

V souvislosti se zmíněnou blízkostí rukopisu a orality a zároveň s poznatkem, že rukopisy často věrně uchovávají tradice v tiscích dávno opuštěné, mě dále napadá, nakolik by bylo

vhodné reflektovat v těchto zkoumáních i fakt, že rukopisy byly až do začátku 19. století psány jiným pravopisem, než jaký byl obvyklý v tištěných knihách, pravopisem, který více spoléhal právě na znalost orální podoby textu (tj. neznačil délku samohlásek a v některých případech ani měkkost souhlásek, používal omezené spektrum interpunkce apod.) a který se v mnoha svých rysech spíše blížil pravopisnému úzu středověkému než raněnovověkému. Zajímalo by mne, zda se autorka domnívá, že je možno tuto pravopisnou dichotomii (jinak obtížně vysvětlitelnou) chápat právě jako průvodní jev zmíněných vlastností rukopisné kultury, nebo je podle ní situace složitější?

A konečně mě napadá ještě jedna otázka, v disertační práci zmíněná spíše okrajově, ale souznějící i s mojí zkušeností: Zkoumání moravských rukopisných kancionálů se zdá naznačovat, že zhruba ve 30.-40. letech 19. století došlo k určitému oživení zájmu o starší rukopisné památky, projevujícímu se v tom, že byly některé starší rukopisy nejen opisovány, ale byly pořizovány jejich věrné kopie, i po výtvarné a paleografické stránce přesně napodobující originál. Ze své zkušenosti mohu tento jev potvrdit na materiálu modlitebních knih, je doložen i na rukopisných vzorech písma pro školní vyučování v některých německojazyčných komunitách v USA. Zajímalo by mne, jestli se autorka nad ním a jeho významem nějak zamýšlela, zda má pro něj nějaké literárněhistorické či jiné vysvětlení.

Souhrnně: Disertační práce Kateřiny Smyčkové podle mého názoru bez problémů splňuje všechny požadavky na disertace kladené. Doporučuji ji proto jako podklad k obhajobě a navrhuji klasifikaci *prospěla*.

V Praze, 7. 9. 2015

Mgr. Alena Andrllová Fidlerová, Ph.D.